

**Rakenteiden mekaniikan menetelmiä
metallirakentajille
OSA 2
Ratkaisutekniikat**

Reijo Kouhia
TKK
Rakenteiden mekaniikka

12.10.2005 Metallirakentamisen tutkimuskeskus, Seinäjoki

OSA 2: RATKAISUTEKNIIKAT

1. Lineaarisen algebrallisen yhtälöryhmän ratkaisu
2. Lineaaristen algebrallisten ominaisarvotehtävien ratkaisu
3. Aikaintegrointitekniikat

LINEAARINEN YHTALÖRYHMA

Ongelma

$$Ax = b$$

missä A on $n \times n$ matriisi. 1-käsitteinen ratkaisu mikäli $\det(A) \neq 0$

A :n ominaisuuksia

- symmetrinen / epäsymmetrinen
- positiivisesti definiitti / indefiniitti / positiivinen reaalinen
- rakenne / harvuus

Joitain määritelmiä

Olkoon $\mathbf{A}$ $n \times n$ neliömatriisi

Ominaisarvot

$$\mathbf{A}\phi_i = \lambda_i\phi_i \quad i = 1, \dots, n \quad \lambda_1 \leq \lambda_2 \leq \dots \leq \lambda_{n-1} \leq \lambda_n$$

Determinantti $\det(\mathbf{A}) = \prod_{i=1}^n \lambda_i$

Symmetrisen matriisin ominaisarvot ovat reaalisia

Jos $\mathbf{A}$ on SPD niin kaikki $\lambda_i > 0$

Jos $\mathbf{A}$ on SPD niin $\mathbf{A}$:n itseisarvoltaan suurin alkio on diagonaalilla

Algoritmien jaottelu

- Suorat Gaussin algoritmiin perustuvat menetelmät. Jaottelu matriisin varastointimuodon mukaan:
  - nauha (band)
  - muuttuva nauha (profiili, skyline, envelope)
  - aaltorintama (frontal solution)
  - harvat suorat ratkaisijat (sparse direct solvers)
- Iteratiiviset menetelmät
  - klassiset iteraatiot (Jacobi, Gauss-Seidel, SOR, SSOR)
  - Krylovin aliavaruusiteraatiot (CG, BiCG, BiCGStab, GMRES, QMR)
  - moniverkkoalgoritmit

Yleisiä ominaisuuksia

- Suorat menetelmät
  - luotettavia
  - ratkaisuaika ennustettavissa
  - eivät ole parametririippuvia
  - vaativat paljon muistia
  - laskenta-aika kasvaa rajusti tehtävän koon kasvaessa
- Iteratiiviset menetelmät
  - luetettavia vain “hyvänlaatuisille” ongelmille
  - parametririippuvia
  - vaativat vähemmän muistia
  - nopeita (jos suppenevat hyvin)

Suorat ratkaisutekniikat

Gaussin algoritmiin perustuvat hajotelmat

$$A = LDU, \quad \text{tai} \quad A = \bar{L}U. \quad \text{missä} \quad \bar{L} = LD$$

Choleskyn hajotelma SPD matriisille

$$A = \tilde{L}^T \tilde{L} \quad \text{missä} \quad \tilde{L} = LD^{\frac{1}{2}}$$

Hajotelmaratkaisu

Ratkaisun

$$Ax = b$$

vaiheet Gaussin algoritmossa

- muodostetaan systeemimatriisin hajotelma

$$A = LDU$$

- kuormavektorin redusointi

$$Lz = b$$

- diagonaalilla skaalaus

$$Dy = z$$

- ja lopuksi takaisinsijoitus

$$Ux = y.$$

LU-hajotelma

Geneerinen muoto

```
do
  do
    do
       $A_{ij} = A_{ij} - L_{ik}/A_{kj}$ 
    end do
  end do
end do
```

do silmukoiden indeksit i, j ja k esiintyvät eri järjestyksessä.

Eri ijk -muodot viittaavat ja laskevat hajotelman L ja U tekijät eri tavalla.

Rivimuotoinen kij-versio

```

do  $k = 1, n - 1$ 
  do  $i = k + 1, n$ 
     $L_{ik} = A_{ik}/A_{kk}$ 
    do  $j = k + 1, n$ 
       $A_{ij} = A_{ij} - L_{ik}/A_{kj}$ 
    end do
  end do
end do

```


Sarakemuotoinen kji-versio

```

do  $k = 1, n - 1$ 
  do  $r = k + 1, n$ 
     $L_{rk} = A_{rk}/A_{kk}$ 
  end do
  do  $j = k + 1, n$ 
    do  $i = k + 1, n$ 
       $A_{ij} = A_{ij} - L_{ik}/A_{kj}$ 
    end do
  end do
end do

```


lask. U :n $(k + 1)$:s rivi
päivitetään jäljelle
jäänyt osa A :sta

lasketaan L :n k :s sarake

Suorat ratkaisutekniikat

Jaottelu matriisin varastointimuodon mukaan:

- vakionauha (band)
- muuttuva nauha (profiili, skyline, envelope)
- aaltorintama (frontal solution)
- harvat suorat ratkaisijat (sparse direct solvers)

Symmetrisen kerroinmatriisin faktoroinnin työmäärä (kolmelle ensimmäiselle varastointitavalle) on

$$W_{\text{hajotelma}} \sim \frac{1}{2}nb_{\text{rms}}^2$$

n on tuntemattomien lkm ja b_{rms} matriisin RMS puolinauhan leveys
Kuormavektorin redusointi ja takaisinsijoitus

$$W_{\text{kuormav}} \sim 2nb_{\text{rms}}$$

Vakionauharatkaisijat

Tuntemattomat pyrittävä järjestämään siten, että **maksimianhanleveys** minimoituisi.

Cuthill-McKee tai Gibbs-Poole-Stockmeyer algoritmit minimoivat **maksimianhanleveyttä**

Profiiliratkaisijat

$$\begin{bmatrix}
 x & x & 0 & x & 0 & 0 & 0 & 0 \\
 & x & x & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\
 & & x & x & 0 & x & 0 & 0 \\
 & & & x & x & x & 0 & 0 \\
 & & & & x & x & 0 & x \\
 & & & & & x & x & 0 \\
 & & & & & & x & x \\
 & & & & & & & x
 \end{bmatrix}$$

Tuntemattomat pyrittävä järjestämään siten, että **RMS-nauhanleveys** tai profiili minimoituisi.

Käänteinen Cuthill-McKee tai Gibbs-King algoritmit minimoivat profiilia.

Nauharatkaisijat - vertailua

2-D lämmönjohtumisongelma

säännöllinen 100×100 ja 400×400 verkko bilineaarisia elementtejä

$$b_{\max} = b_{\text{rms}} + 1$$

ratkaisija	n	b_{rms}	faktorointi	kuormav.
nauha	9801	100	0.20	0.02
nauha lohkoalg.			0.15	0.02
profiili			0.24	0.02
profiili lohkoalg.			0.24	0.02
nauha	159201	400	40.78	4.72
nauha lohkoalg.			26.58	4.68
profiili			51.19	4.81
profiili lohkoalg.			36.12	1.60

Nauharatkaisijat - vertailua

3-D kiinteän aineen malli

säännöllinen $10 \times 10 \times 10$ ja $20 \times 20 \times 20$ verkko trilineaarisia elementtejä

ratkaisija	n	$b_{\max}$	b_{rms}	faktorointi	kuormav.
nauha	3987	402	380	1.0	0.08
nauha lohkoalg.				0.6	0.08
profiili				1.1	0.07
profiili lohkoalg.				0.8	0.02
nauha	27777	1392	1355	157	2.8
nauha lohkoalg.				51	2.8
profiili				168	2.8
profiili lohkoalg.				62	1.7

lohkon koko 64×64 nauharatkaisijalle ja 64×128 profiiliratkaisijalle

Nauhankavennusmenetelmät

Yhtälöiden uudelleennumerointi = matriisin rivien ja sarakkeiden permutointi

Graafiteoreettinen ongelma

Symmetristä $n \times n$ matriisia vastaa n -solmuinen suuntaamaton graafi

Solmut yhdistetty tiellä jos $a_{ij} = a_{ji} \neq 0$

Tavoite: minimoida naapurisolmujen erotusten itseisarvo

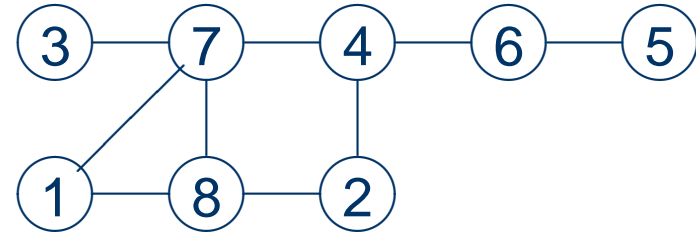
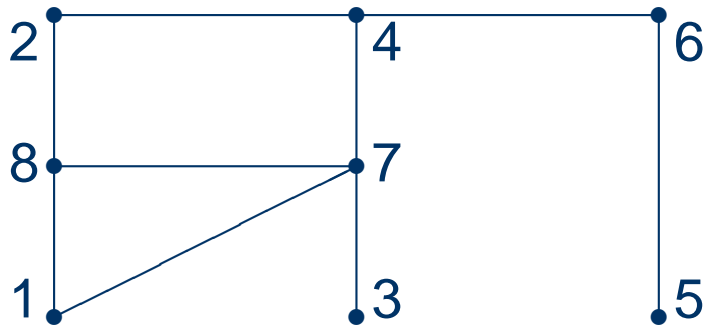
Cuthill-McKee

1. Määrätään solmujen aste (= siihen liittyvien teiden lukumäärä), valitaan aloitussolmuksi 1 jokin minimiasteinen solmu
2. Solmun 1 naapurit asteen mukaisessa järjestyksessä, numeroidaan 2,3,... Näitä solmuja sanotaan tason 1 solmuiksi.
3. Tason 1 solujen naapurit, joilla ei ole vielä numeroa. Numeroidaan solmun 2 naapurit, sitten solmun 3 naapurit jne. Kun taso 1 käsitelty siirrytään tasolle 2, jne. Jatketaan kunnes kaikki solmut numeroitu.

HUOM: Aloitussolmun määrittely voidaan tehdä paremmin

Esimerkki

graafin solmu	1	2	3	4	5	6	7	8
solmun aste	2	2	1	3	1	2	4	3

Cuthill-McKee uudelleennumerointi

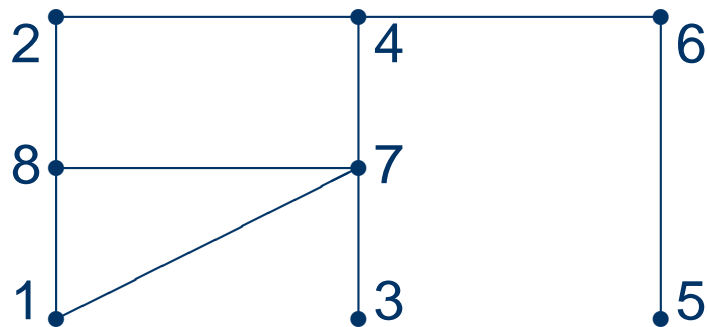
taso	$\mathcal{L}_0$	$\mathcal{L}_1$	$\mathcal{L}_2$	$\mathcal{L}_3$	$\mathcal{L}_4$
solmut	3	7	1, 4, 8	2, 6	5
uusi numerointi	1	2	3, 4, 5	6, 7	8

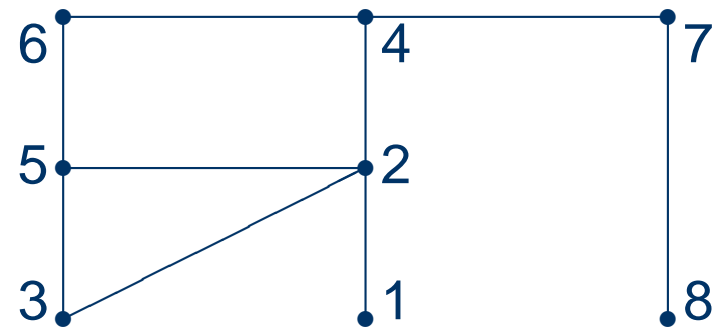
Esimerkki, CM-numerointi

taso	$\mathcal{L}_0$	$\mathcal{L}_1$	$\mathcal{L}_2$	$\mathcal{L}_3$	$\mathcal{L}_4$
solmut	3	7	1, 4, 8	2, 6	5
uusi numerointi	1	2	3, 4, 5	6, 7	8

Alkuperäinen

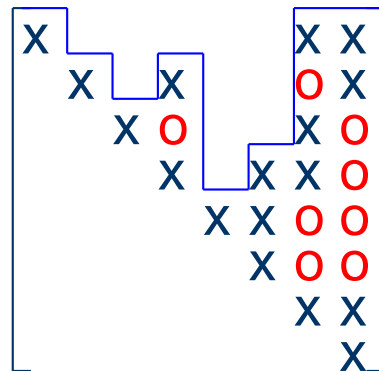
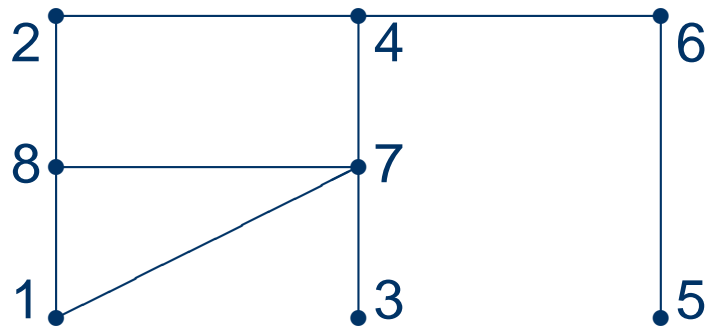

CM numeroitu

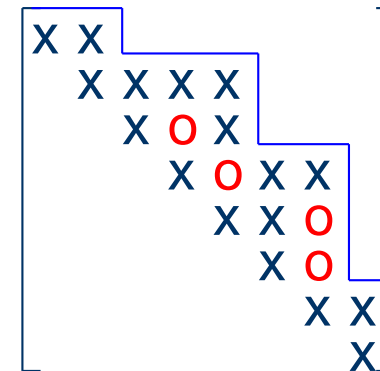
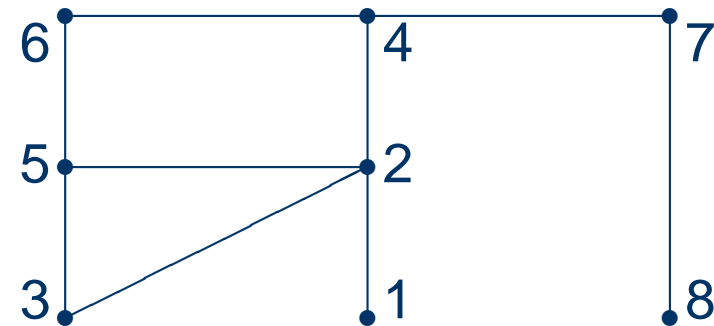
Esimerkki, CM-numerointi

Alkuperäinen

$$b_{\max} = 8, \quad \text{prof} = 25$$

CM numeroitu

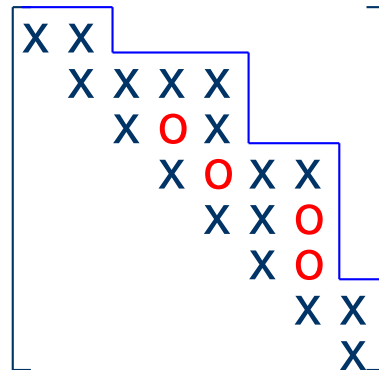
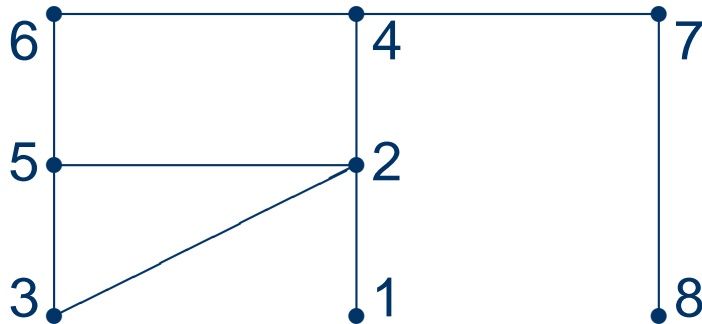

$$b_{\max} = 4, \quad \text{prof} = 21$$

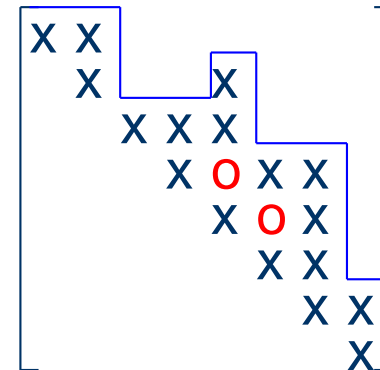
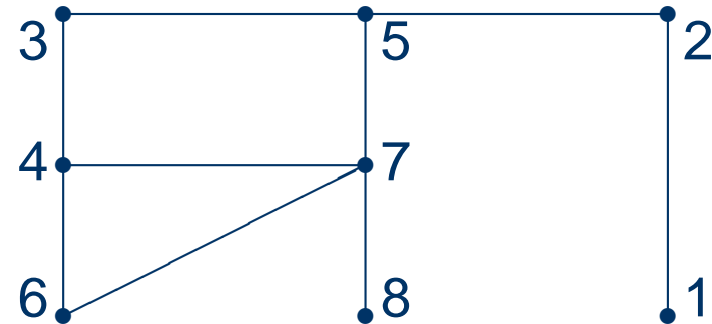
Esimerkki, käännteinen CM

CM numerointi

$$b_{\max} = 4, \quad \text{prof} = 21$$

käännteinen CM numerointi

$$b_{\max} = 4, \quad \text{prof} = 19$$

Harvat suorat ratkaisijat

Hajotelman teko kaksivaiheinen

1. symbolinen kolmiointi = toimenpiteet, joilla selvitetään $\text{fil}(\mathbf{A})$ ja muodostetaan tietorakenteet $\mathbf{L}$:n tallentamiseksi
2. numeerinen hajotelman laskenta (monirintamamenetelmä)

Ennen symbolista kolmiointia on tuntemattomat pyrittävä järjestämään siten, että täytyminen minimoituisi, t.s. etsitään permutaatio $\mathbf{P}$ ja

$$\mathbf{PAP}^T = \mathbf{LL}^T \quad \text{tai} \quad \mathbf{LU}$$

Täyttymisen minimointi

Ongelma on löytää yhtälöiden numerointi joka minimoi täyttymisen.

- minimiaste (minimum degree), variantteja esim. Quotient MD ja Multiple MD
- alirakenne (nested dissection)

Minimiastemenetelmät ovat yleensä parempia

Aaltorintamaratkaisija

Yhtälöiden kokoaminen ja eliminointi suoritetaan “samanaikaisesti”.

Tuntematonta ei kuitenkaan voida eliminoida ennen kuin kaikki siihen liittyvät elementit ovat koottuna.

Myös elementit on numeroitava järkevästi.

Harvoille matriiseille on kehitetty monirintamaratkaisija.

Iteratiiviset ratkaisijat

- klassiset iteraatiot (Jacobi, Gauss-Seidel, SOR, SSOR)
- moniverkkoalgoritmi
- Krylovin aliavaruusiteraatiot (CG, BiCG, BiCGStab, GMRES, QMR)

Klassiset iteraatiot

Stationäärinen iteraatio

$$\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{B}\mathbf{x}_k + \mathbf{c}$$

sekä $\mathbf{B}$ että $\mathbf{c}$ eivät saa riippua iteraatiokierroksesta k .

Idea

$$\mathbf{M}\mathbf{x} = (\mathbf{M} - \mathbf{A})\mathbf{x} + \mathbf{b}$$

Virhe $\mathbf{e}_k = \mathbf{x} - \mathbf{x}_k$ toteuttaa

$$\mathbf{M}\mathbf{e}_{k+1} = (\mathbf{M} - \mathbf{A})\mathbf{e}_k \quad \Rightarrow \quad \mathbf{e}_{k+1} = \mathbf{M}^{-1}(\mathbf{M} - \mathbf{A})\mathbf{e}_k = \mathbf{B}\mathbf{e}_k$$

joten

$$\mathbf{e}_k = \mathbf{B}\mathbf{e}_{k-1} = \mathbf{B}^2\mathbf{e}_{k-2} = \cdots = \mathbf{B}^k\mathbf{e}_0$$

suppenee jos $|\lambda_i(\mathbf{B})| < 1$

Klassiset iteraatiot, jatkoa

Kolme ehdokasta matriisiksi M ovat:

1. M on A :n diagonaali (Jacobin menetelmä),
2. M on A :n alakolmio (Gaussin-Seidelin menetelmä),
3. M on edellisten kombinaatio, ylirelaksaatiomenetelmä, (SOR = successive overrelaxation)

Moniverkkoratkaisija

IDEA useita diskretoinnin tasoja, ratkaisun matalataajuuksiset komponentit vangitaan harvassa verkossa ja korkeataajuuksikomponentit hienossa verkossa.

Algoritmin kaksi oleellista vaihetta ovat:

- relaksaatiovaihe, korkeataajuuksiset komponentit vangitaan yksinkertaisella iteraatiolla, esim. Jacobin tai Gauss-Seidelin iteraatiolla (relaksaatiota suoritetaan useilla diskreetointitasoilla),
- korjausvaihe, ratkaisun matalataajuuksiset komponentit vangitaan ratkaisemalla ongelma hyvin harvassa verkossa.

Teoriassa optimaalinen, työmääräestimaatti

$$W \sim Cn$$

Yksinkertainen kaksiverkkoalgoritmi

1. ratkaistaan systeemi harvassa verkossa $A_1 x_1 = b_1$,
2. interpoloidaan hienon verkon arvot harvasta verkosta $x_2 = F x_1$,
3. suoritetaan muutama relaksaatioiteraatio hienossa verkossa,
4. muunnetaan jäännös $r_2 = f_2 - A_2 x_2$ harvempaan verkkoon $r_1 = C r_2$,
5. ratkaistaan harvan verkon korjaus $A_1 \Delta x_1 = r_1$,
6. siirretään korjaus hienoon verkkoon ja lisätään edellisiin hienon verkon arvoihin $\Delta x_2 = F \Delta x_1$, $x_2^{uusi} = x_2^{vanha} + \Delta x_2$,
7. siirrytään kohtaan 3.

F interpolaatio hienoon, C "keskiarvoistus" harvaan verkkoon, $C = F^T$

Krylovin aliavaruusiteraatiot

Krylovin aliavaruus

$$\mathcal{K}_m(\mathbf{A}, \mathbf{r}_0) = \text{span} \{ \mathbf{r}_0, \mathbf{A}\mathbf{r}_0, \mathbf{A}^2\mathbf{r}_0, \dots, \mathbf{A}^{m-1}\mathbf{r}_0 \}, \quad \text{missä } \mathbf{r}_0 = \mathbf{b} - \mathbf{A}\mathbf{x}_0$$

Ratkaisu m -dimensioisesta aliavaruudesta $\mathbf{x}_0 + \mathcal{K}_m$.
Vaatimus (Petrov-Galerkin ehto)

$$\mathbf{r}_m = \mathbf{b} - \mathbf{A}\mathbf{x}_m \perp \mathcal{L}_m$$

Liittogradienttimenetelmä

Soveltuu SPD systeemeille

Ortogonaaliprojektio $\mathcal{L} = \mathcal{K} = \mathcal{K}_m(\mathbf{A}, \mathbf{r}_0)$

Hakusuunnat $\mathbf{d}_k$ konjugoivat, eli

$$\mathbf{d}_i^T \mathbf{A} \mathbf{d}_j = 0, \quad i \neq j.$$

Residuaalit ovat ortogonaalisia

$$\mathbf{r}_i^T \mathbf{r}_j = 0, \quad i \neq j.$$

Algoritmi

- laske $\mathbf{r}_0 = \mathbf{b} - \mathbf{A}\mathbf{x}_0$,
- aseta $\mathbf{d}_0 = \mathbf{r}_0$, ja laske $\tau_0 = \mathbf{r}_0^T \mathbf{d}_0$
- iteroi $i = 0, 1, 2, \dots$ kunnes iteraatio suppenee:
  1. laske: $\mathbf{s} = \mathbf{A}\mathbf{d}_i$, $\alpha_i = \tau_i / \mathbf{d}_i^T \mathbf{s}$
  2. päivitä $\mathbf{x}_{i+1} = \mathbf{x}_i + \alpha_i \mathbf{d}_i$ $\mathbf{r}_{i+1} = \mathbf{r}_i - \alpha_i \mathbf{s}$
  3. laske $\tau_{i+1} = \mathbf{r}_{i+1}^T \mathbf{r}_{i+1}$ $\beta_i = \tau_{i+1} / \tau_i$
  4. päivitä $\mathbf{d}_{i+1} = \mathbf{z} + \beta_i \mathbf{d}_i$

Suppeneminen

Teoriassa tarkka ratkaisu viimeistään n :n iteraation jälkeen.

$$\|\mathbf{x}_k - \mathbf{x}\|_A \leq 2 \left(\frac{\sqrt{\text{Cond}(\mathbf{A})} - 1}{\sqrt{\text{Cond}(\mathbf{A})} + 1} \right)^k \|\mathbf{x}_0 - \mathbf{x}\|_A$$

Suhteelliseen tarkkuuteen TOL vaaditaan iteraatioita

$$I \geq \frac{1}{2} \sqrt{\text{Cond}(\mathbf{A})} \log \frac{2}{TOL}.$$

Pohjustus

Lineaariselle systeemille $Ax = b$, ekvivalentti pohjustettu systeemi

$$M_1^{-1}AM_2^{-1}y = M_1^{-1}b,$$

missä $M = M_1M_2$ on pohjustinmatriisi
 M_1, M_2 ovat vasemman- ja oikeanpuoleinen pohjustin

Pohjustimen M pitäisi olla

- hyvä approksimaatio A :lle, siten että $M^{-1}A \approx I$
- edullinen muodostaa ja käyttää

Pohjustustekniikat

Voidaan jaotella pääpiirteittäin

1. klassisiin iteraatioihin (Jacobi, SSOR) perustuvat pohjustimet
2. epätäydelliset harvat LU -hajotelmat (ILU tai IC, symmetrisille)
3. polynomipohjustimet
4. inverssipohjustimet
5. moniverkko tai monitasopohjustimet

Algoritmi

- muodosta M , tai suoraan M^{-1} (tai faktoroitu muoto)
- laske $r_0 = b - Ax_0$,
- suorita pohjustinoperaatio $d_0 = M^{-1}r_0$, ja laske $\tau_0 = r_0^T d_0$
- iteroi $i = 0, 1, 2, \dots$ kunnes supennut
  1. laske: $s = Ad_i$, $\alpha_i = \tau_i / d_i^T s$,
  2. päivitä $x_{i+1} = x_i + \alpha_i d_i$, $r_{i+1} = r_i - \alpha_i s$,
  3. pohjustinoperaatio $z = M^{-1}r_{i+1}$ ja laske $\tau_{i+1} = r_{i+1}^T z$, $\beta_i = \tau_{i+1} / \tau_i$,
  4. päivitä $d_{i+1} = z + \beta_i d_i$.

Epätäydellinen Cholesky

Valitaan

- harvuusrakenne samaksi kuin A :lla
IC(0)
- harvuusrakenne dynaamisesti tiputtamalla hajotelman pienet alkiot
IC(droptol)

ONGELMA: Onko epätäydellistä hajotelmaa olemassa?

On olemassa vain muutama varma algoritmi kaikille harvuusrakenteille

- Ajiz-Jennings
- Tismenetsky
- Benzi-Tuma

Menetelmien vertailua

Asymptoottisia laskutoimitusmääräarvioita $W \sim Cn^k$

DY k.l.	k - 2 dim.	k - 3 dim.	menetelmä
2	1.5	1.33	konjugaattigradietti
	1.25	1.17	pohjustettu konj. grad.
	2	2.33	Choleskyn hajotelma
	1.5	2	alirakennetekniikka
	1	1	moniverkkoalgoritmi
4	2	1.67	konjugaattigradietti
	1.67	1.5	pohjustettu konj. grad.
	2	2.33	Choleskyn hajotelma
	1.5	1.67	alirakennetekniikka
	1	1	moniverkkoalgoritmi

Esimerkkejä - vertailua

3-D kiinteän aineen malli

säännöllinen $10 \times 10 \times 10$ ja $20 \times 20 \times 20$ verkko trilineaarisia elementtejä

ratkaisija	n	$b_{\max}$	b_{rms}	faktorointi	kuormav.
nauha lohkoalg.	3987	402	380	0.6	0.08
profiili lohkoalg.				0.8	0.02
nauha lohkoalg.	27777	1392	1355	51	2.8
profiili lohkoalg.				62	1.7
PCG - IC(0)				0.5	8.4

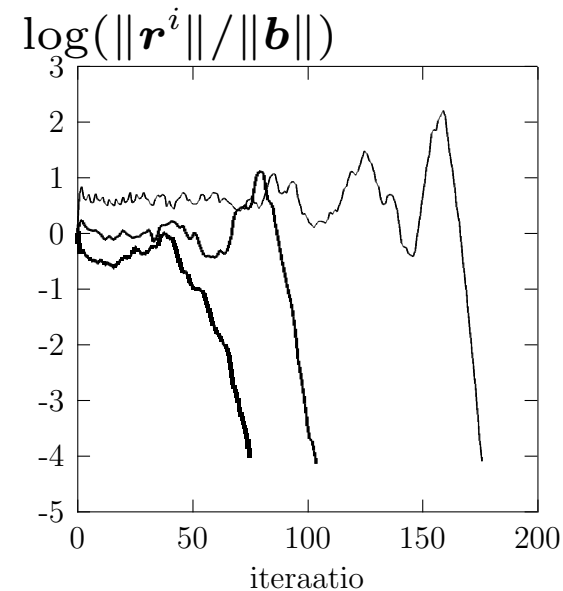
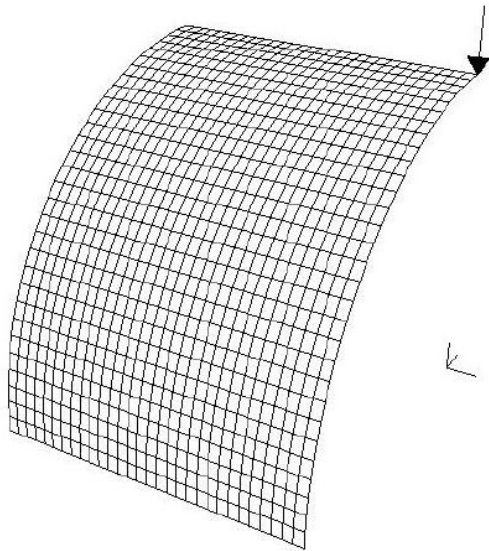
Esimerkkejä

Sylinterikuori 30 x 30 stabiloituja MITC4 elementtejä $n = 5489$

Kuoren suhteellisen paksuuden t/R vaikutus

IC(0)-pohjustetun konjugaattigradienttimenetelmän konvergenssiin

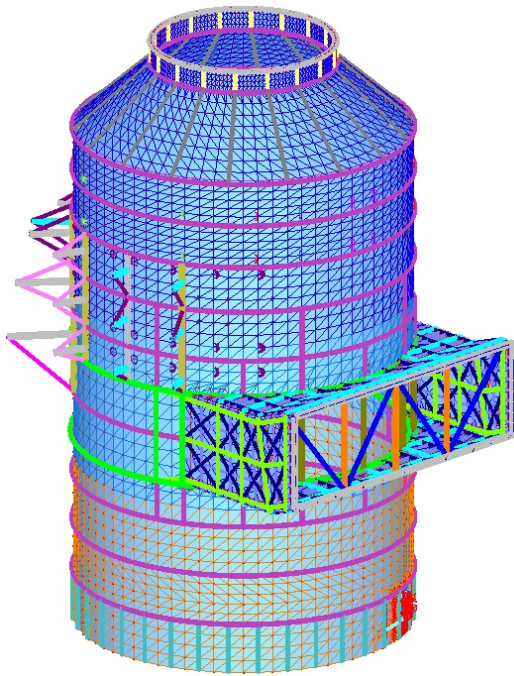
$t/R = 10^{-1}, 10^{-2}, 10^{-3}$

Käytännön esimerkki

Juha Airola, A&S Virtual Systems Oy, ohjelma Robot Millennium

$n = 57348$, $b = 1512$ (RCM optimoitu),

ratkaisija	CPU-aika**	keskusm.	levym.
profiili	451	84.0	445.8
aaltorintama	483	84.0	445.8
harva, monirint., MD	99	30.8	97.2
harva, monirint., ND	130	52.0	131.5
PCG-IC [†]	210	100.0	8.0
PCG-Monitasop. ^{†,*}	425	100.0	8.0

MD = minimiaste, ND = alirakenne

[†] $\|\mathbf{r}_i\|_\infty < TOLR \|\mathbf{b}\|_\infty$, $TOLR = 10^{-4}$

* 3-tasoa, 3-sisäistä it.

** koko ratkaisuaika yhdelle kuormitustapaukselle

Menetelmien valinnasta

Käytä aina suoraa menetelmää jos se on mahdollista.

Iteratiivinen ratkaisu vain hyvin suurille systeemeille.

Valitse pohjustin luotettavuuden perusteella.

Kirjallisuutta

- I.S. Duff, A.M. Erisman, J.K. Reid, *Direct Methods for Sparse Matrices*, Oxford Science Publications, 1986
- A. George, J. W. Liu, *Computer Solution of Large Sparse Positive Definite Systems*, Prentice Hall, 1981
- G. Meurant, *Computer Solution of Large Linear Systems*, Elsevier, 1999
- J.M. Ortega, *Introduction to Parallel and Vector Solution of Linear Systems*, Plenum Press, 1988
- Y. Saad, *Iterative Methods for Sparse Linear Systems*, PWS Publishing, 1996
- H.A. van der Vorst, *Iterative Krylov Methods for Large Linear Systems*, Cambridge University Press, 2003

Algebralliset ominaisarvotehtävät

- värähtelytehtävät

$$K\phi = \omega^2 M\phi$$

K jäykkyyismatriisi, SPD

M massamatriisi, positiivisesti (semi)definiitti

- stabiiliusongelma, yksinkertaisimmillaan alkutilan suhteen linearisoitu

$$K_0\phi = -\lambda K_1\phi$$

K_0 alkutilan jäykkyyismatriisi, SPD (voi sisältää omapainon vaikutuksen)

K_1 alkujännitysmatriisi eli geometrinen jäykkyyismatriisi
voi olla pos. def., neg. def. tai indefiniitti

Käsitteitä

Lineaariset ominaisarvotehtävät

- tavallinen (standardi) ominaisarvotehtävä $A\phi = \lambda\phi$
Huom: symmetrisen matriisin ominaisarvot ovat reaalisia
- yleistetty ominaisarvotehtävä $Ax = \lambda Bx$
missä A ja B ovat $n \times n$ neliömatriiseja
Huom: symmetrisellä yleistetyllä ominaisarvotehtävällä voi olla kompleksisia ominaisarvoja
Riittävä (ei välttämätön) ehto reaalisille ominaisarvoille on

$$aA + bB = SPD, \quad \text{joillekin } a, b \in \mathbb{R}$$

Käsitteitä

Polynominen ominaisarvotehtävä

$$(\mathbf{K}_0 + \lambda \mathbf{K}_1 + \lambda^2 \mathbf{K}_2 + \cdots + \lambda^r \mathbf{K}_r) \phi = \mathbf{0}$$

Voidaan saattaa lineaariseksi yleistetyksi ominaisarvotehtäväksi:

$$\mathbf{x}_1 = \lambda \phi, \mathbf{x}_2 = \lambda \mathbf{x}_1, \dots$$

$$\left(\begin{bmatrix} \mathbf{K}_0 & \mathbf{0} & \cdots & \mathbf{0} & \mathbf{0} \\ \mathbf{0} & \mathbf{I} & \cdots & \mathbf{0} & \mathbf{0} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \vdots \\ \mathbf{0} & \mathbf{0} & \cdots & \mathbf{0} & \mathbf{I} \end{bmatrix} + \lambda \begin{bmatrix} \mathbf{K}_1 & \mathbf{K}_2 & \cdots & \mathbf{K}_{r-1} & \mathbf{K}_r \\ -\mathbf{I} & \mathbf{0} & \cdots & \mathbf{0} & \mathbf{0} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \vdots \\ \mathbf{0} & \mathbf{0} & \cdots & -\mathbf{I} & \mathbf{0} \end{bmatrix} \right) \begin{Bmatrix} \phi \\ \mathbf{x}_1 \\ \vdots \\ \mathbf{x}_{r-1} \end{Bmatrix} = \mathbf{0}.$$

Ominaisuuksia

Jos A :n ominaisarvot ovat λ_i niin A^{-1} :n ominaisarvot ovat λ_i^{-1}

Jos ϕ on tehtävän $A\phi = \lambda B\phi$ jokin ominaisvektori sitä vastaava ominaisarvo on

$$\lambda = \frac{\phi^T A \phi}{\phi^T B \phi} \quad (\text{Rayleighin osamäärä})$$

Potenssi-iteraatio

OLETUKSET

A diagonalisoituva, eli $\Phi^{-1}A\Phi = \text{diag}(\lambda_1, \dots, \lambda_n)$ missä $\Phi = [\phi_1, \dots, \phi_n]$ ja ominaisarvoille pätee $|\lambda_1| \leq |\lambda_2| \leq \dots \leq |\lambda_{n-1}| < |\lambda_n|$.

ALGORITMI

Alkuarvauksesta x_0 , $\|x_0\|_2 = 1$
iteroidaan $i = 1, 2, \dots$

1. lasketaan $z_i = Ax_{i-1}$ ja $\tilde{\lambda}_i = x_{i-1}^T z_i = x_{i-1}^T Ax_{i-1}$

2. normeerataan $x_i = z_i / \|z_i\|_2$

Jos $x_0^T \phi_n \neq 0$ niin $\tilde{\lambda}_i \rightarrow \lambda_n$ ja $x_i \rightarrow \phi_n$ kun $i \rightarrow \infty$

Suppeneminen

Määräytyy ominaisarvojen λ_{n-1} ja λ_n suhteesta

$$|\lambda_n - \tilde{\lambda}_k| = \mathcal{O} \left(\left| \frac{\lambda_{n-1}}{\lambda_n} \right|^k \right).$$

Suppeneminen on hidasta mikäli $\lambda_{n-1}/\lambda_n \approx 1$

Otaksutaan, että aloitusvektori on muotoa

$$\mathbf{x}_0 = \alpha_1 \boldsymbol{\phi}_1 + \alpha_2 \boldsymbol{\phi}_2 + \cdots + \alpha_n \boldsymbol{\phi}_n$$

oletetaan $\alpha_n \neq 0$

$$\mathbf{A}\mathbf{x}_0 = \sum_{i=1}^n (\lambda_i \boldsymbol{\phi}_i \boldsymbol{\phi}_i^T) \sum_{j=1}^n (\alpha_j \boldsymbol{\phi}_j) = \sum_{i=1}^n \alpha_i \lambda_i \boldsymbol{\phi}_i = \alpha_n \lambda_n \left(\boldsymbol{\phi}_n + \sum_{i=1}^{n-1} \frac{\alpha_i \lambda_i}{\alpha_n \lambda_n} \boldsymbol{\phi}_i \right)$$

k :n iteraation jälkeen

$$\mathbf{A}^k \mathbf{x}_0 = \alpha_n \lambda_n^k \left[\boldsymbol{\phi}_n + \sum_{i=1}^{n-1} \frac{\alpha_i}{\alpha_n} \left(\frac{\lambda_i}{\lambda_n} \right)^k \boldsymbol{\phi}_i \right].$$

Käänteinen potenssi-iteraatio

ALGORITMI

Alkuarvauksesta $\mathbf{x}_0$, $\|\mathbf{x}_0\|_2 = 1$
iteroidaan $i = 1, 2, \dots$

1. lasketaan $\mathbf{z}_i = \mathbf{A}^{-1}\mathbf{x}_{i-1}$ ja $\tilde{\lambda}_i = \mathbf{x}_{i-1}^T \mathbf{z}_i$

2. normeerataan $\mathbf{x}_i = \mathbf{z}_i / \|\mathbf{z}_i\|_2$

Jos $\mathbf{x}_0^T \phi_1 \neq 0$ niin $\tilde{\lambda}_i \rightarrow \lambda_1$ ja $\mathbf{x}_i \rightarrow \phi_1$ kun $i \rightarrow \infty$

Käänteinen iteraatio yleistetyille systeemeille

$$A\phi = \lambda B\phi, \quad \implies \quad \lambda = \frac{\phi^T A\phi}{\phi^T B\phi} \quad \text{yleensä} \quad \phi^T B\phi = 1$$

Sovelletaan potenssi-iteraatiota systeemiin

$$A^{-1}B\phi = \mu\phi, \quad \mu = \lambda^{-1}$$

eli valitaan jokin alkuarvaus x_0 , lasketaan $y_0 = Bx_0$ ja iteroidaan $i = 1, 2, \dots$

1. lasketaan $z_i = A^{-1}y_{i-1} = A^{-1}Bx_{i-1}$
2. normeerataan $x_i = \frac{z_i}{(z_i^T B z_i)^{1/2}}$

Tehokkaampi algoritmi

Valitaan alkuarvaus x_0 , lasketaan $y_0 = Bx_0$ ja iteroidaan $i = 1, 2, \dots$

1. ratkaistaan $Az_i = y_{i-1}$

2. lasketaan $\bar{y}_i = Bz_i$

3. lasketaan $\rho_i = \frac{z_i^T y_{i-1}}{z_i^T \bar{y}_i}$

4. normeerataan $y_i = \frac{\bar{y}_i}{(z_i^T \bar{y}_i)^{1/2}}$

Olettaen, että $y_0^T \phi_1 \neq 0$ ja että λ_1 on yksinkertainen

$$\rho_i \longrightarrow \lambda_1 \quad y_i \longrightarrow B\phi_1 \quad \text{kun} \quad i \longrightarrow \infty$$

Rayleighin osamääräiteraatio

ALGORITMI

Alkuarvaus x_0 , lasketaan $y_0 = Bx_0$, valitaan alkusiirros (shift) ρ_0 (yleensä nolla) iteroidaan $i = 1, 2, \dots$

1. ratkaistaan $(A + \rho_{i-1}B)z_i = y_{i-1}$

2. lasketaan $\bar{y}_i = Bz_i$

3. lasketaan $\rho_i = \frac{z_i^T y_{i-1}}{z_i^T \bar{y}_i} + \rho_{i-1}$

4. normeerataan $y_i = \frac{\bar{y}_i}{(z_i^T \bar{y}_i)^{1/2}}$

Yleistetty lineaarinen ominaisarvotehtävä

Ratkaistavana muutamia ominaisarvopareja (p -kappaletta) systeemistä (dimensio $n \gg p$)

$$A\Phi = B\Phi\Lambda,$$

“Ominaisarvomatriisi” $\Lambda = \text{diag}(\lambda_i)$ Ominaisvektorimatriisi: $\Phi = [\phi_1, \dots, \phi_p]$

Suurten symmetristen ominaisarvotehtävien ratkaisualgoritmeja:

- aliavaruusiteraatio (subspace, simultaneous iteration)
- Lanczosin menetelmä

Aliavaruusiteraatio

p :n alimman ominaisarvoparin (λ_i, ϕ_i) löytämiseksi

Valitse aloitusvektorit Φ_0 ja iteroi $k = 1, 2, \dots$,

1. ratkaise $A\bar{\Phi}_k = B\Phi_{k-1}$ $\Phi = [\phi_1, \dots, \phi_q]$ $q > p$
2. projisoi A, B aliavaruuteen $A_k^* = \bar{\Phi}_k^T A \bar{\Phi}_k$ $B_k^* = \bar{\Phi}_k^T B \bar{\Phi}_k$
3. ratkaise projisoitu tehtävä $A_k^* Q_k = B_k^* Q_k \Lambda_k$
4. päivitä ominaisvektorit $\Phi_k = \bar{\Phi}_k Q_k$

Jos vektorit Φ_0 eivät ole ortogonaalisia haluttujen ominaisvektoreiden kanssa, niin iteraatio konvergoi $\Lambda_k \longrightarrow \Lambda$ ja $\Phi_k \longrightarrow \Phi$ kun $k \longrightarrow \infty$.

Projisointi ominaisarvot tehtävä

B_k^* ei välttämättä pos. def.

$$B_k^* Q_k = A_k^* Q_k \Lambda_k^{-1}.$$

Yleensä projisointi matriisi A_k on pos. def.

Choleskyn decompositio $A_k = LL^T$ on mahdollinen.

Projisointi yleistetty ongelma voidaan kirjoittaa standardimuodossa

$$CX = X\Lambda^{-1},$$

missä $C = L^{-1} B_k^* (L^{-1})^T$ ja $X = L^T Q_k$.

Käytännön seikkoja

Suppenemista mitataan yleensä

$$\frac{|\lambda_i^{(k)} - \lambda_i^{(k-1)}|}{|\lambda_i^{(k)}|} \leq \text{tol}, \quad i = 1, \dots, p$$

Suosittelava määrä iteraatiovektoreita $q = \min(2p, p + 8)$ (K.-J. Bathe)
riittämätön mikäli ominaisarvot ovat ryppäessä, $q = p + \text{int}(p^{0.8}) + 3$ (K. Bell)

Ominaisvektorit suppenevat lineaarisesti nopeudella $|\lambda_i|/|\lambda_{q+1}|$
Suppenemista voi kiihdyttää käyttämällä spektrin siirrosta σ , eli ratkaistaan μ, ϕ

$$(A - \sigma B)\phi = \mu B\phi \quad \lambda = \mu + \sigma$$

Monissa ohjelmissa vaaditaan $\sigma < \min \lambda_i$, jos $\lambda_i > 0$ tai $\sigma > \max \lambda_i$ jos $\lambda_i < 0$

Lanczosin menetelmä

Idea perustuu Schurin hajotelmaan:

$$Q^T A Q = T = \begin{bmatrix} \alpha_1 & \beta_1 & & & \\ \beta_1 & \alpha_2 & \beta_2 & & \\ & \beta_2 & \cdot & \cdot & \\ & & \cdot & \cdot & \\ & & & & \alpha_n \end{bmatrix}$$

$Q = [\mathbf{q}_1, \dots, \mathbf{q}_n]$ ortogonaalinen, siten $AQ = QT$ eli

$$A\mathbf{q}_i = \beta_{i-1}\mathbf{q}_{i-1} + \alpha_i\mathbf{q}_i + \beta_i\mathbf{q}_{i+1}$$

Lanczosin algoritmi

Koostuu kahdesta osasta:

1. Lanczosin iteraatiosta tridiagonaalimatriisiin T_m muodostamiseksi
2. tridiagonaalimatriisin ominaisarvojen laskennasta

$m:n$ Lanczos askeleen jälkeen T_m on $m \times m$ -matriisi, jonka ominaisarvot ovat hyviä approksimaatioita $A:n$ ($n \times n$ -matriisi, ja $m \ll n$) uloimmille ominaisarvoille.

Lanczosin iteraatio

Ominaisarvotehtävälle $A\phi = \lambda\phi$

Alustus

Aseta: $i = 0$, $\mathbf{q}_0 = \mathbf{0}$, $\beta_0 = 1$ valitse $\mathbf{q}_1$ s.e. $\|\mathbf{q}_1\| = 1$

Iteroi jos $\beta_i \neq 0$, $i = 1, 2, \dots$

1. $\alpha_i = \mathbf{q}_i^T \mathbf{A} \mathbf{q}_i$
2. $\mathbf{r}_i = (\mathbf{A} - \alpha_i \mathbf{I}) \mathbf{q}_i - \beta_{i-1} \mathbf{q}_{i-1}$
3. $\beta_i = \|\mathbf{r}_i\|$
4. $\mathbf{q}_{i+1} = \mathbf{r}_i / \beta_i$

Generoi Krylovin aliavaruuden $\mathcal{K}_i(\mathbf{A}, \mathbf{q}_1) = \text{span} \{ \mathbf{q}_1, \mathbf{A} \mathbf{q}_1, \mathbf{A}^2 \mathbf{q}_1, \dots, \mathbf{A}^{i-1} \mathbf{q}_1 \}$

HUOM: Lanczosin vektorit $\mathbf{q}_i$ eivät ole ominaisvektoreita ϕ_i !!

Ongelmia Lanczosin iteraatiossa

Moninkertaiset ominaisarvot $\Rightarrow \beta_i = 0$

- pyöristysvirheet pelastajana
- lohko-Lanczos (lohkon koko $\geq$ ominaisarvon kertaluku)

Ortogonaalisuuden häviäminen Lanczosin vektoreilta

- osittainen ja/tai valikoiva uudelleenortogonalisointi

Lanczos yleistetylle tehtävälle

Spektrin muunnos värähtelytehtävässä

$$K\phi = \lambda M\phi$$

nyt M on SPD tai symmetrinen pos. semidefiniitti

Muunnetaan muotoon

$$M(K - \sigma M)^{-1}M\phi = \theta M\phi \quad \implies \quad A\phi = \theta B\phi$$

missä $\theta = 1/(\lambda - \sigma)$ ja σ on siirros (shift)

Alkuperäinen ominaisarvo on siten

$$\lambda = \sigma + \frac{1}{\theta}$$

Spektrin muunnos lineaarisessa stabiiliustehtävässä

$$\mathbf{K}_0\phi = -\lambda\mathbf{K}_1\phi$$

geometrinen jäykkymatriisi $\mathbf{K}_1$ ei välttämättä ole pos.def.

Muunnetaan muotoon ($\mathbf{K}$ on SPD)

$$\mathbf{K}_0(\mathbf{K}_0 + \sigma\mathbf{K}_1)^{-1}\mathbf{K}_0\phi = \theta\mathbf{K}_0\phi \quad \implies \quad \mathbf{A}\phi = \theta\mathbf{B}\phi$$

missä $\theta = \lambda/(\lambda - \sigma)$ ja $\sigma \neq 0$ on siirros (shift)

Alkuperäinen ominaisarvo on siten

$$\lambda = \frac{\sigma\theta}{\theta - 1}$$

Esimerkkejä – sylinterikuori

Lineaarinen stabiiliusanalyysi 20×120 stab. MITC4 elementtejä
 $n = 13681$, halutaan 5 alinta ominaisarvoa tai arvot väliltä $1, \dots, 1,3$
 alin ominaisarvo 1.028 (1 = teorettinen arvo)

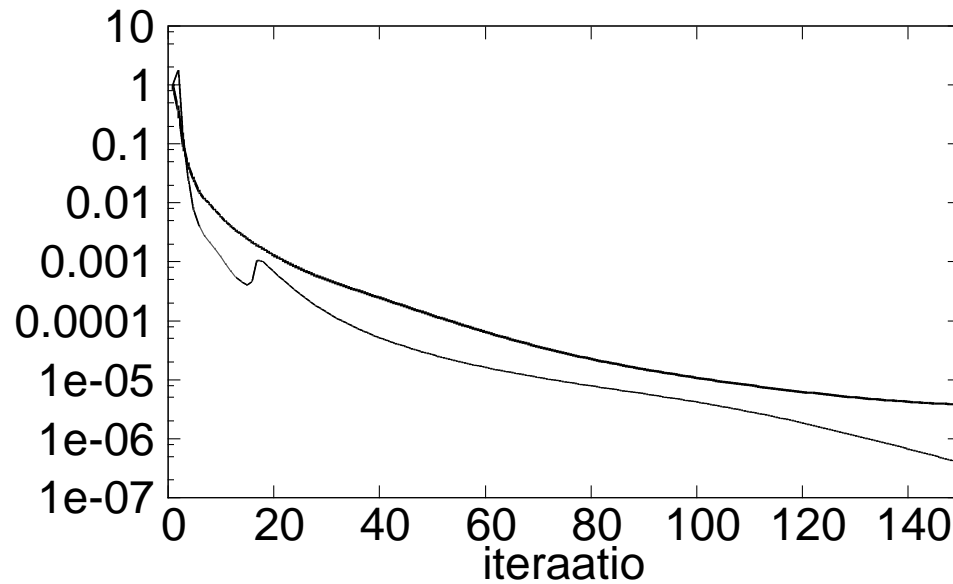
ratkaisija	q	σ	it	CPU	huom.
aliavaruus	10	1.0	> 150	487	1. om.arvo suppeni 131 it
lohko Lanczos	2	1.0	6	72	8 om.arvo suppeni

q on aliavaruuden koko tai lohkon koko Lanczosin menetelmässä
 it on aliavaruusiteraatioiden tai Lanczosin askeleiden lkm.

Sylinterikuori

Alimman ominisarvon suppeneminen aliavaruusiteraatioissa

Esimerkkejä – T-palkki

Lineaarinen stabiiliusanalyysi 880 stab. MITC4 elementtiä ($P_{kr} = 1212N$)
 $n = 5563$, halutaan 7 alinta ominaisarvoa tai arvot väliltä $\sigma, \dots, 1500 N$

ratkaisija	q	σ	it	m	CPU	huom.
aliavaruus	14	1200	8	-	4.9	
	7	1200	39	-	8.9	
	14	500	19	-	9.1	
lohko Lanczos	1	1200	28	28	2.4	9 om.arvo suppeni
	2	1200	18	36	2.6	9 om.arvo suppeni
	4	1200	14	56	3.8	9 om.arvo suppeni
	1	500	14	14	4.3	8 om.arvo suppeni
	2	500	13	26	5.9	8 om.arvo suppeni
	4	500	22	88	4.3	9 om.arvo suppeni

q on aliavaruuden koko tai lohkon koko Lanczosin menetelmässä (input)

m on generoituvan aliavaruuden koko Lanczosin menetelmässä

it on aliavaruusiteraatioiden tai Lanczosin askeleiden lkm.

Alivaruusiteraatio vs. Lanczos

- Lanczosin menetelmä yleensä nopeampi
- Joissain ohjelmissa rajoituksia Lanczosin menetelmän käytölle

HUOMIOITAVAA

Suorita aina laskettujen ominaisarvojen tarkistus spektrin siirroksella (nimitetään myös Sturmin jonoon perustuvaksi tarkistukseksi)

Kirjallisuutta

- K.-J. Bathe, E.L. Wilson, *Numerical Methods in Finite Element Analysis*, Prentice-Hall, 1976, luvut 10-12.
- T.J.R. Hughes, *The Finite Element Method*, Prentice-Hall, 1987, luku 10.6 “The Lanczos Algorithm for Solution of Large Generalized Eigenproblems” kirjoittanut B. Nour-Omid.
- B.N. Parlett, *The Symmetric Eigenvalue Problem*, Prentice-Hall, 1980
- Y. Saad, *Numerical Methods for Large Eigenvalue Problems*, Manchester University Press, 1992

Suora aikaintegrointi

KÄSITTEITÄ

Alkuarvot tehtävän

$$\dot{y} + f(y) = 0,$$

ratkaisumenetelmää kutsutaan *eksplisiittiseksi* eli *avoimeksi*, mikäli

$$y_{n+1} = y_n - \Delta t f(y_n).$$

Menetelmä *suljettu* eli *implisiittinen* jos

$$y_{n+1} = y_n - \Delta t f(y_{n+1}).$$

FEM approksimaatio

Liikkeyhtälön FE-diskretointi paikkakoordinaattien suhteen tuottaa semi-diskreetin liikkeyhtälön.

Linearisessa tapauksessa se voidaan kirjoittaa muodossa

$$M\ddot{q} + C\dot{q} + Kq = f$$

Tutkitaan y.o. liikkeyhtälön aikaintegrointimenetelmiä kuitenkin yksivapausasteisen systeemin avulla.

Mikäli otaksutaan Rayleighin vaimennus

$$C = aM + bK$$

voidaan liikkeyhtälö diagonalisoida ominaismuotojen avulla.

Diagonalisoinnin ja aikadiskretoinnin kommutatiivisuus

$$\begin{array}{ccc}
 M\ddot{q} + C\dot{q} + Kq = f & \xrightarrow{\text{aikadiskretointi}} & M\ddot{q}_{n+1} + C\dot{q}_{n+1} + Kq_{n+1} = f_{n+1} \\
 \downarrow \text{ominaismuotohajotelma} & & \downarrow \text{ominaismuotohajotelma} \\
 \ddot{y} + 2\zeta\omega\dot{y} + \omega^2y = f & \xrightarrow{\text{aikadiskretointi}} & \ddot{y}_{n+1} + 2\zeta\omega\dot{y}_{n+1} + \omega^2y_{n+1} = f_{n+1}
 \end{array}$$

Värähtelevä lanka

DY

$$\rho A \frac{\partial^2 u}{\partial t^2} - \sigma A \frac{\partial^2 u}{\partial x^2} = 0,$$

$$u(x, 0) = \bar{u}_0 \sin(\pi x/L),$$

$$\frac{\partial u(x, 0)}{\partial t} = v(x, 0) = \bar{v}_0 \sin(\pi x/L)$$

Yrite

$$u(x, t) = Y(t) \sin \frac{\pi x}{L},$$

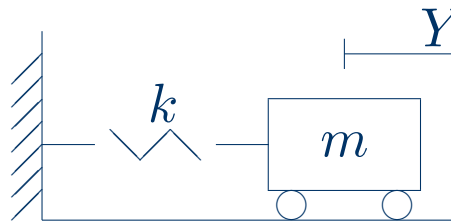
Yksivapausasteinen liikeyhtälö

$$\begin{cases} \ddot{Y} + \omega^2 Y = 0, \\ Y(0) = \bar{u}_0, \\ \dot{Y}(0) = \bar{v}_0, \end{cases}$$

missä $\omega^2 = \pi^2 \sigma / (\rho L^2)$

Ratkaisu

$$Y(t) = \frac{\bar{v}_0 L}{c\pi} \sin \omega t + \bar{u}_0 \cos \omega t$$

Keskeisdifferenssimenetelmä

Nopeuksien keskeisdifferenssiapproksimaatio

$$\dot{Y}_{n-\frac{1}{2}} \approx \dot{y}_{n-\frac{1}{2}} = \frac{y_n - y_{n-1}}{\Delta t_n},$$

$$\dot{Y}_{n+\frac{1}{2}} \approx \dot{y}_{n+\frac{1}{2}} = \frac{y_{n+1} - y_n}{\Delta t_{n+1}}.$$

Kiihtyvyyksien keskeisdifferenssiapproksimaatiot

$$\ddot{Y}_n \approx \ddot{y}_n = \frac{\dot{y}_{n+\frac{1}{2}} - \dot{y}_{n-\frac{1}{2}}}{t_{n+\frac{1}{2}} - t_{n-\frac{1}{2}}} = \frac{\dot{y}_{n+\frac{1}{2}} - \dot{y}_{n-\frac{1}{2}}}{\Delta t_{n+\frac{1}{2}}}.$$

Yhdistämällä

$$\ddot{y}_n = \frac{\Delta t_n (y_{n+1} - y_n) - \Delta t_{n+1} (y_n - y_{n-1})}{\Delta t_n \Delta t_{n+\frac{1}{2}} \Delta t_{n+1}}.$$

Keskeisdifferenssimenetelmä

Jos aika-askel vakio

$$\ddot{y}_n = \frac{y_{n+1} - 2y_n + y_{n-1}}{\Delta t^2}$$

Sovelletaan yhtälöön $\ddot{Y} + \omega^2 Y = 0$

$$y_{n+1} = (2 - \Delta t^2 \omega^2) y_n - y_{n-1}$$

Entä stabiilius ??

Sijoitetaan yrite $y_n = C\lambda^n$, saadaan karakteristinen yhtälö

$$\lambda^2 - (2 - \Delta t^2 \omega^2) \lambda + 1 = 0,$$

Juuret ovat

$$\lambda_{1,2} = 1 - \frac{1}{2} \Delta t^2 \omega^2 \pm \sqrt{\left(1 - \frac{1}{2} \Delta t^2 \omega^2\right)^2 - 1}.$$

CD-stabiilius

Juurten oltava kompleksisia

$$\left(1 - \frac{1}{2}\Delta t^2\omega^2\right)^2 < 1,$$

Rajoite aika-askeleen pituudelle

$$\Delta t < \Delta t_{\text{kr}} = \frac{2}{\omega}.$$

$$\lambda_{1,2} = a \pm \left(\sqrt{1 - a^2}\right) i,$$

missä $i^2 = -1$ ja $a = 1 - \frac{1}{2}\Delta t^2\omega^2$.

$|\lambda_{1,2}| = 1$ *ei amplitudivirhettä*

Newmarkin menetelmä

$$y_{n+1} = y_n + \Delta t \dot{y}_n + \frac{1}{2} \Delta t^2 [(1 - 2\beta)\ddot{y}_n + 2\beta\ddot{y}_{n+1}],$$

$$\dot{y}_{n+1} = \dot{y}_n + \Delta t [(1 - \gamma)\ddot{y}_n + \gamma\ddot{y}_{n+1}],$$

parametrit β ja γ .

Sovelletaan liikeyhtälöön $\ddot{Y} + \omega^2 Y = 0$

$$\begin{bmatrix} 1 + \beta\Omega^2 & 0 \\ \gamma\Omega^2 & 1 \end{bmatrix} \begin{Bmatrix} y_{n+1} \\ \Delta t \dot{y}_{n+1} \end{Bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 - \frac{1}{2}(1 - 2\beta)\Omega^2 & 1 \\ (\gamma - 1)\Omega^2 & 1 \end{bmatrix} \begin{Bmatrix} y_n \\ \Delta t \dot{y}_n \end{Bmatrix},$$

missä $\Omega^2 = \Delta t^2 \omega^2$.

Kirjoitetaan muodossa

$$\mathbf{x}_{n+1} = \mathbf{A}\mathbf{x}_n,$$

missä $\mathbf{x}_n = [y_n, \Delta t \dot{y}_n]^T$ ja $\mathbf{A}$ stabiiliusmatriisi (vahvennusmatriisi)

$$\mathbf{A} = \frac{1}{1 + \beta\Omega^2} \begin{bmatrix} 1 - \frac{1}{2}(1 - 2\beta)\Omega^2 & 1 \\ -\Omega^2 - (\beta - \frac{1}{2}\gamma)\Omega^4 & 1 + (\beta - \gamma)\Omega^2 \end{bmatrix}.$$

$$\lambda^2 - 2A_1\lambda + A_2 = 0,$$

$$A_1 = \frac{1}{2}\text{trace}\mathbf{A} = \frac{1}{2}(A_{11} + A_{22}) = 1 - \frac{1}{2} \frac{(\frac{1}{2} + \gamma)\Omega^2}{1 + \beta\Omega^2},$$

$$A_2 = \det \mathbf{A} = A_{11}A_{22} - A_{12}A_{21} = 1 + \left(\frac{1}{2} - \gamma\right) \frac{\Omega^2}{1 + \beta\Omega^2}.$$

Juuret ovat $\lambda_{1,2} = A_1 \pm \sqrt{A_1^2 - A_2}$.

Jotta numeerinen ratkaisu esittäisi oskilloivaa vastetta

$$A_1^2 - A_2 < 0$$
$$\implies -4\Omega^2 + \left[\left(\frac{1}{2} + \gamma \right)^2 - 4\beta \right] \Omega^4 < 0.$$

Mikäli Ω^4 :n kerroin on negatiivinen, ovat juuret aina kompleksisia kaikilla mahdollisilla Ω^2 :n arvoilla ($\Omega^2 = \omega^2 \Delta t^2 > 0$).

$$\beta > \frac{1}{4} \left(\gamma + \frac{1}{2} \right)^2.$$

Stabiiliusmatriisin ominaisarvot

$$\lambda_{1,2} = A_1 \pm \left(\sqrt{A_2 - A_1^2} \right) i.$$

Trapetsikaava

Juurten itseisarvo

$$|\lambda|^2 = A_2 = 1 + \left(\frac{1}{2} - \gamma\right) \frac{\Omega^2}{1 + \beta\Omega^2},$$

Mikäli $\gamma = \frac{1}{2}$ on $|\lambda| = 1 \quad \forall \quad \Delta t$

Kompleksisuusehto on nyt $-4\Omega^2 + (1 - 4\beta)\Omega^4 < 0$,

Toteutuu jos $\beta = \frac{1}{4}$

Trapetsikaava tai keskimääräisen kiihtyvyyden menetelmä

$$y_{n+1} = y_n + \Delta t \dot{y}_n + \frac{1}{4} \Delta t^2 (\ddot{y}_n + \ddot{y}_{n+1}),$$

$$\dot{y}_{n+1} = \dot{y}_n + \frac{1}{2} \Delta t (\ddot{y}_n + \ddot{y}_{n+1}).$$

Ei amplitudivirhettä.

Stabiilius

Newmarkin menetelmä on **ehdoitta stabiili** ja sen **vahvennusmatriisin ominaisarvot ovat kompleksisia**, mikäli seuraavat ehdot toteutuvat

$$\gamma \geq \frac{1}{2} \quad \text{ja} \quad \beta > \frac{1}{4} \left(\gamma + \frac{1}{2} \right)^2.$$

Stabiiliusalueetta voidaan hieman laajentaa, mikäli juurien sallitaan olevan reaaliset. Tällöin $A_1^2 - A_2 > 0$ ja kriittinen ehto seuraa epäyhtälöistä

$$\begin{cases} -1 \leq A_1 \leq 0 \\ \max |\lambda| = A_1 - \sqrt{A_1^2 - A_2} \end{cases} \quad \text{tai} \quad \begin{cases} 0 < A_1 \leq 1 \\ \max |\lambda| = A_1 + \sqrt{A_1^2 - A_2} \end{cases}$$

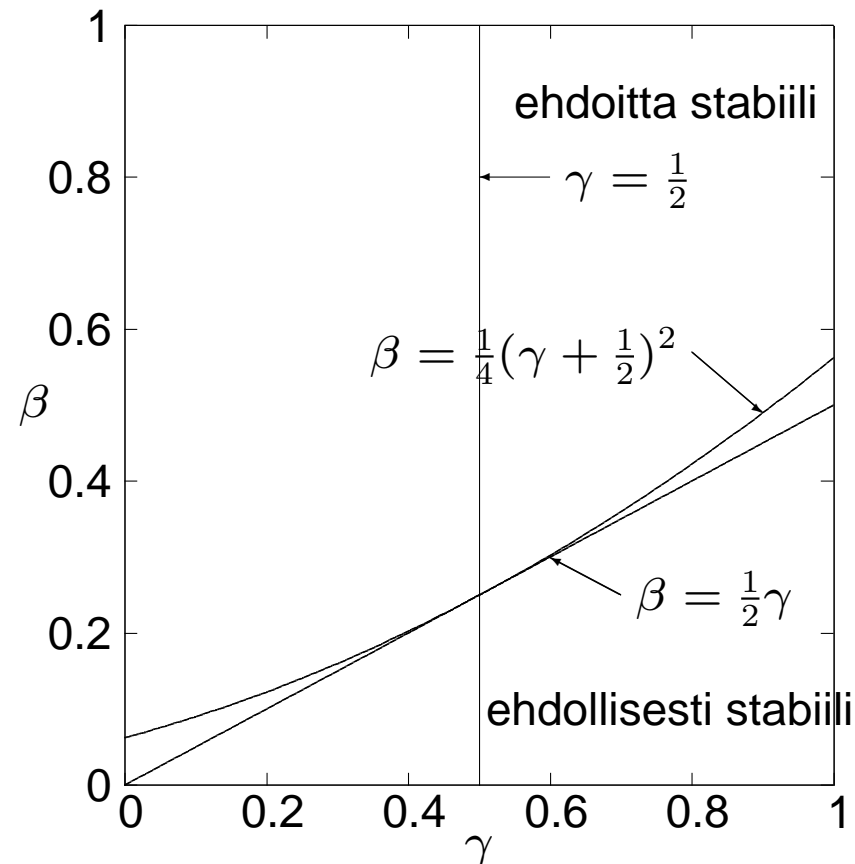
$$2A_1 + A_2 + 1 \geq 0 \quad \implies \quad 4 + 2(2\beta - \gamma)\Omega^2 \geq 0.$$

Newmarkin menetelmä on **ehdoitta stabiili** kun

$$2\beta \geq \gamma \geq \frac{1}{2}$$

Newmarkin menetelmän stabiiliusalue

Ehdollinen stabiilius

Mikäli $\beta < \gamma/2$ menetelmä *ehdollisesti stabiili*

Kriittinen aika-askel on

$$\omega \Delta t \leq \frac{1}{\sqrt{\frac{1}{2}\gamma - \beta}} = \Omega_{\text{kr}}.$$

havainnollisempi esitys värähtelyn *jaksonajan* $T = 2\pi/\omega$ avulla:

$$\frac{\Delta t}{T} \leq \frac{\Omega_{\text{kr}}}{2\pi}.$$

Valinnalla $\beta = 0, \gamma = \frac{1}{2}$ saadaan keskeisdifferenssimenetelmä

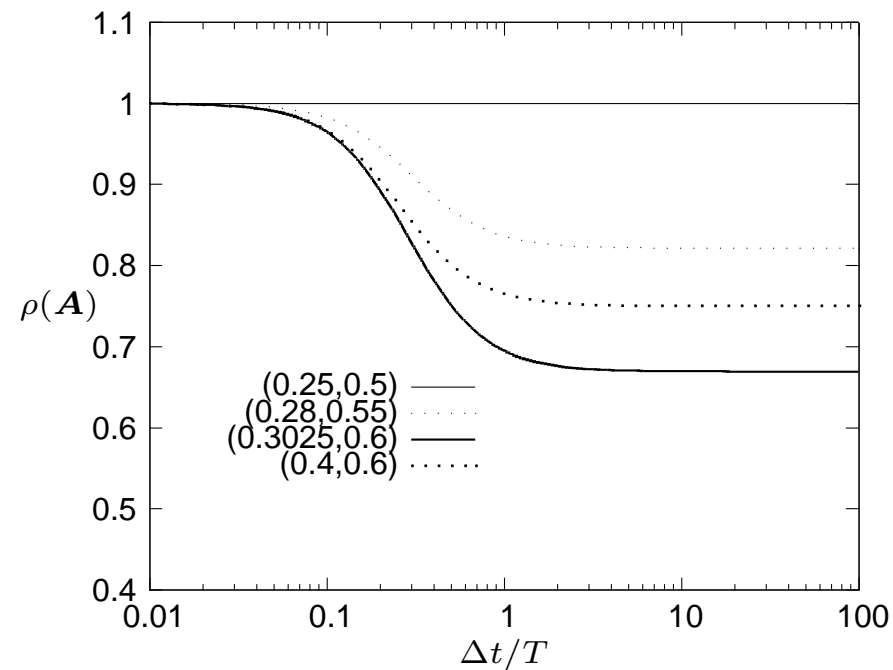
$$y_{n+1} = y_n + \Delta t \dot{y}_n + \frac{1}{2} \Delta t^2 \ddot{y}_n,$$

$$\dot{y}_{n+1} = \dot{y}_n + \frac{1}{2} \Delta t (\ddot{y}_n + \ddot{y}_{n+1}).$$

Korkeataajuuskäyttäytyminen

Newmarkin menetelmän stabiiliusmatriisin spektraalisäde muutamilla β, γ pareilla aika-askeleen koon funktiona

Tunnettuja menetelmiä

Newmarkin menetelmäperheen edustajia ovat myös

- lineaarisen kiihtyvyyden menetelmä, $\beta = \frac{1}{6}$, $\gamma = \frac{1}{2}$
- Foxin ja Goodwinin menetelmä, $\beta = \frac{1}{12}$, $\gamma = \frac{1}{2}$

Nämä ovat *implisiittisiä ehdollisesti stabiileja* menetelmiä.

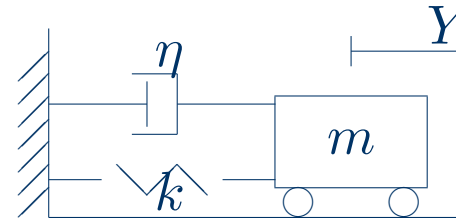
Eivät siten ole taloudellisia suurten systeemien analysointiin.

Vaimennettu värähtelijä

Kuvan värähtelijän liikeyhtälö on

$$m\ddot{Y} + c\dot{Y} + kY = \bar{f}.$$

Liikeyhtälö voidaan kirjoittaa myös muodossa

$$\ddot{Y} + 2\zeta\omega\dot{Y} + \omega^2Y = \frac{\bar{f}}{m}\bar{F},$$

missä $\zeta = c/(2m\omega)$ on suhteellinen vaimennuskerroin.

Homogeenisen osan ratkaisu on muotoa $Y_h = C \exp(rt)$, ja r voidaan ratkaista karakteristisen polynomin $r^2 + 2\zeta\omega r + \omega^2 = 0$ nollakohdista:

$$r_{1,2} = (-\zeta \pm \sqrt{\zeta^2 - 1})\omega.$$

Homogeenisen osan ratkaisun luonne riippuu nyt suhteellisen vaimennuksen ζ arvosta

Kolme mahdollisuutta:

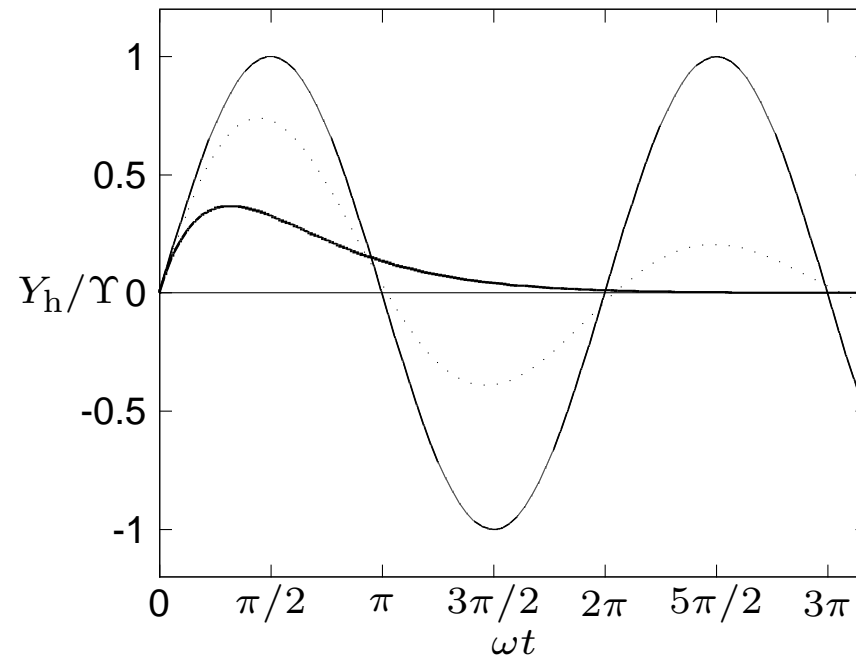
1. Ylikriittinen vaimennus kun $\zeta > 1$. Liike vaimenee monotonisesti ja koska ratkaisu ei esitä värähtelyä kutsutaan sitä aperiodiseksi liikkeeksi.
2. Kun $\zeta = c/(2m\omega) = 1$ on karakteristisella yhtälöllä reaalin kaksoisjuuri.
3. Tärkein tapaus on alikriittinen vaimennus, $\zeta < 1$, juuret kompleksisia konjugaattilukuja. Ratkaisu esittää taajuudella ω_d tapahtuvaa harmonista värähtelyä jonka amplitudi pienenee eksponentiaalisesti ajan mukana

$$Y_h(t) = e^{-\zeta\omega t}(C_1 \sin \omega_d t + C_2 \cos \omega_d t) = \Upsilon e^{-\zeta\omega t} \sin(\omega_d t + \phi),$$

missä $\Upsilon = \sqrt{C_1^2 + C_2^2}$, $\omega_d = \sqrt{1 - \zeta^2}\omega$ ja $\phi = \arctan(C_2/C_1)$.

Vaimentumaton, kriittinen ja alikriittinen ($\zeta = 0.2$) värähtely

Newmark vaimennetulle systeemille

Sovelletaan Newmarkin menetelmää

$$y_{n+1} = y_n + \Delta t \dot{y}_n + \frac{1}{2} \Delta t^2 [(1 - 2\beta)\ddot{y}_n + 2\beta\ddot{y}_{n+1}],$$

$$\dot{y}_{n+1} = \dot{y}_n + \Delta t [(1 - \gamma)\ddot{y}_n + \gamma\ddot{y}_{n+1}],$$

vaimennetun värähtelijän yhtälöön askeleilla n ja $n + 1$

$$\ddot{y}_n + 2\zeta\omega\dot{y}_n + \omega^2 y_n = F_n = f_n/m,$$

$$\ddot{y}_{n+1} + 2\zeta\omega\dot{y}_{n+1} + \omega^2 y_{n+1} = F_{n+1} = f_{n+1}/m,$$

saadaan

$$\begin{aligned} & \begin{bmatrix} 1 + \beta\Omega & 2\beta\zeta\Omega \\ \gamma\Omega^2 & 1 + 2\gamma\zeta\Omega \end{bmatrix} \begin{Bmatrix} y_{n+1} \\ \Delta t\dot{y}_{n+1} \end{Bmatrix} \\ &= \begin{bmatrix} 1 - \frac{1}{2}(1 - 2\beta)\Omega^2 & 1 - (1 - 2\beta)\zeta\Omega \\ (\gamma - 1)\Omega^2 & 1 + 2(\gamma - 1)\zeta\Omega \end{bmatrix} \begin{Bmatrix} y_n \\ \Delta t\dot{y}_n \end{Bmatrix} + \Delta t^2 \begin{Bmatrix} \frac{1}{2}(1 - 2\beta)\bar{F}_n + \beta\bar{F}_{n+1} \\ (1 - \gamma)\bar{F}_n + \gamma\bar{F}_{n+1} \end{Bmatrix}. \end{aligned}$$

Kompakti muoto

$$\dot{\mathbf{x}}_{n+1} = \mathbf{A}\mathbf{x}_n + \mathbf{L}_n$$

missä $\mathbf{x} = [y, \Delta t \dot{y}]^T$, $\mathbf{A} = \mathbf{A}_1^{-1} \mathbf{A}_2$ ja

$$\mathbf{A}_1 = \begin{bmatrix} 1 + \beta\Omega^2 & 2\beta\zeta\Omega \\ \gamma\Omega^2 & 1 + 2\gamma\zeta\Omega \end{bmatrix}, \quad \mathbf{A}_2 = \begin{bmatrix} 1 - \frac{1}{2}(1 - 2\beta)\Omega^2 & 1 - (1 - 2\beta)\zeta\Omega \\ (\gamma - 1)\Omega^2 & 1 + 2(\gamma - 1)\zeta\Omega \end{bmatrix},$$

$$\mathbf{L}_n = \mathbf{A}_1^{-1} \Delta t^2 \left\{ \begin{array}{l} \frac{1}{2}(1 - 2\beta)F_n + \beta F_{n+1} \\ (1 - \gamma)F_n + \gamma F_{n+1} \end{array} \right\}.$$

Stabiiliusanalyysi periaatteessa samanlainen kuin vaimentamattomalle systeemille.

Ehdot juurien kompleksisuudelle ja ehdoitta stabiiliudelle parametrien β, γ suhteen

$$\gamma \geq \frac{1}{2}, \quad \beta \geq \frac{1}{4}\left(\gamma + \frac{1}{2}\right)^2$$

$$2\beta \geq \gamma \geq \frac{1}{2}$$

ovat samat kuin vaimentamattomalle tapaukselle.

Ehdollinen stabiilius

Mikäli $\beta < \gamma/2$ Newmarkin menetelmä on *ehdollisesti stabiili*

Kriittinen aika-askel on

$$\omega \Delta t \leq \Omega_{\text{kr,d}} = \frac{\zeta(\gamma - \frac{1}{2}) + \sqrt{\frac{1}{2}\gamma - \beta + \zeta^2(\gamma - \frac{1}{2})^2}}{\frac{1}{2}\gamma - \beta}.$$

HUOM: Vaimentamattoman systeemin kriittinen aika-askel on konservatiivinen arvio vaimennetun systeemin kriittiselle aika-askeleelle

Keskeisdifferenssimenetelmälle $\beta = 0, \gamma = \frac{1}{2}$

$$\omega \Delta t = \Omega < \Omega_{\text{kr}} = 2\sqrt{1 - \zeta^2}.$$

Tarkkuudesta

Aikaintegrointialgoritmi voi aiheuttaa

- **numeerista dissipaatiota**
  - mitataan algoritmisella vaimennussuhteella ζ_{alg}

$$\zeta_{\text{alg}} = \zeta + \frac{1}{2}(\gamma - \frac{1}{2})[\Omega + \mathcal{O}(\Omega^2)]$$

- **numeerista dispersiota**
  - mitataan suhteellisella jaksonajan virheellä (vaihevirhe)

$$\frac{T_{\text{alg}} - T}{T} = \mathcal{O}(\Omega^2) \quad T_{\text{alg}} = 2\pi/\omega_{\text{alg}}, \quad T = 2\pi/\omega$$

ja missä ζ_{alg} ja ω_{alg} ovat ζ :n ja ω :n algoritmisiä vastineita

Mikäli algoritmin vaimennussuhde ζ_{alg} on pieni ja ajanhetkeksi valitaan algoritmin jaksonaika $t_n = T_{\text{alg}}$

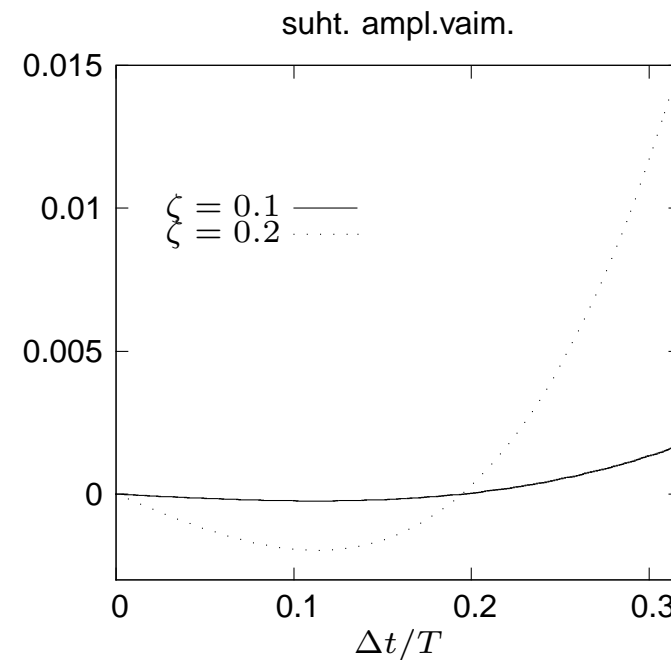
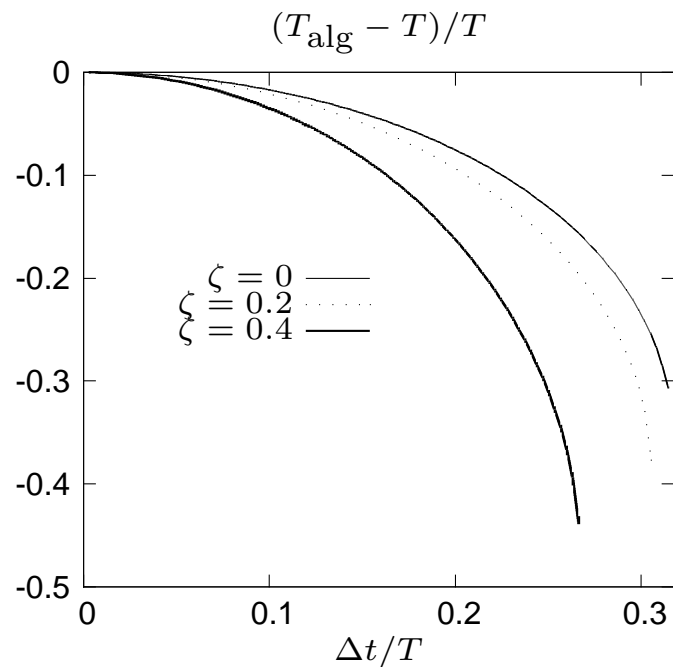
$$\exp(-\zeta_{\text{alg}}\omega_{\text{alg}}t_n) = \exp(-2\pi\zeta_{\text{alg}}) \approx 1 - 2\pi\zeta_{\text{alg}}$$

Yhdellä periodilla tapahtuu siten **numeerinen amplitudin vaimeneminen**

$$AV = 2\pi\zeta_{\text{alg}}$$

Keskeisdifferenssimenetelmän vaihevirheen ja yhden aika-askeleen suhteellisen amplitudivirheen (vaimennus positiivisena) riippuvuus aika-askeleen koosta.

HUOM: Keskeisdifferenssimenetelmällä ei ole amplitudivirhettä vaimentumattomalle systeemille.

Yleistetty α -menetelmä

Yleistetyn α -menetelmän siirtymän ja nopeuden kaavat ovat samat kuin Newmarkin menetelmässä, eli

$$y_{n+1} = y_n + \Delta t \dot{y}_n + \left(\frac{1}{2} - \beta\right) (\Delta t)^2 \ddot{y}_n + \beta (\Delta t)^2 \ddot{y}_{n+1},$$

$$\dot{y}_{n+1} = \dot{y}_n + (1 - \gamma) \Delta t \ddot{y}_n + \gamma \Delta t \ddot{y}_{n+1},$$

mutta nyt liikeyhtälö kirjoitetaan muodossa

$$m \ddot{y}_{n+1-\alpha_m} + c \dot{y}_{n+1-\alpha_f} + k y_{n+1-\alpha_f} = f(t_{n+1-\alpha_f}),$$

missä α_m, α_f ovat menetelmän parametrejä ja

$$y_{n+1-\alpha_f} = (1 - \alpha_f) y_{n+1} + \alpha_f y_n, \quad \dot{y}_{n+1-\alpha_f} = (1 - \alpha_f) \dot{y}_{n+1} + \alpha_f \dot{y}_n,$$

$$\ddot{y}_{n+1-\alpha_m} = (1 - \alpha_m) \ddot{y}_{n+1} + \alpha_m \ddot{y}_n, \quad t_{n+1-\alpha_f} = (1 - \alpha_f) t_{n+1} + \alpha_f t_n.$$

Voidaan osoittaa, että yleistetty α -menetelmä on ehdoitta stabiili, jos

$$\alpha_m \leq \alpha_f \leq \frac{1}{2}, \quad \beta \geq \frac{1}{4} + \frac{1}{2}(\alpha_f - \alpha_m).$$

Matalien taajuuksien vaimennus minimoituu, kun $\alpha_f = (\alpha_m + 1)/\sqrt{3}$.

Katkaisuvirhe on $\mathcal{O}[(\Delta t)^2]$ mikäli

$$\gamma = \frac{1}{2} - \alpha_m + \alpha_f.$$

Hilberin, Hughesin ja Taylorin α -menetelmä saadaan kun $\alpha_m = 0$.

Aikaintegrointimenetelmien vertailua

Eksplisiittimenetelmien etuja:

- vaatii vähemmän laskentaa aika-askelta kohden
- algoritmit yksinkertaisia
- vaatii vähän muistitilaa.

Ainoa haitta on ehdollinen stabiilius

Implisiittisten menetelmien haitat ja edut ovat käänteiset eksplisiittimenetelmiin nähden. Haittoja ovat siten:

- algoritmit monimutkaisia
- vaativat enemmän muistia
- laskenta-aika askelta kohden huomattavasti suurempi
- pidemmästä aika-askeleesta johtuen virheet aikaintegroinnissa tulevat merkittäviksi

Soveltuvuudesta

Rakenteiden dynamiikan ongelmat voidaan luokitella kahteen kategoriaan:

- aallon etenemisongelmat   valitse **eksplisiittimenetelmä**
- värähtelyongelmat   valitse **implisiittimenetelmä**

Kirjallisuutta

- K.-J. Bathe, E.L. Wilson, *Numerical Methods in Finite Element Analysis*, Prentice-Hall, 1976, luvut 10-12.
- I. Fried, *Numerical Solution of Differential Equations*, Academic Press, 1979, luku 9
- T.J.R. Hughes, *The Finite Element Method*, Prentice-Hall, 1987, luvut 7 ja 9
- W.L. Wood, *Practical Time-stepping Schemes*, Clarendon Press, 1990

